

MEDIJU ĒTIKA POST-PATIESĪBAS LAIKMETĀ

Vents Sīlis

«Mediju ētika 101»

22. novembris, Birojnīca

RĪGAS STRADIŅA
UNIVERSITĀTE

POST-PATIESĪBAS LAIKMETS – DEFINĪCIJA

«Post-patiesība

– apstākļi, kuros *objektīviem** faktiem ir mazāka ietekme uz sabiedrības viedokli, nekā *emocijām* un *personiskai pārļiecībai*.»

<https://en.oxforddictionaries.com/definition/post-truth>

* «objektīvi fakti» šajā kontekstā ir «empīriski pārbaudāmi fakti».

PATIESĪBA, MELI UN...

Godīgs cilvēks – runā to, ko **uzskata** par patiesu.

Melis – runā to, ko **neuzskata** par patiesu.

Abiem vajadzīgs priekšstats par patiesību un nepatiesību.

...GVELŠANA

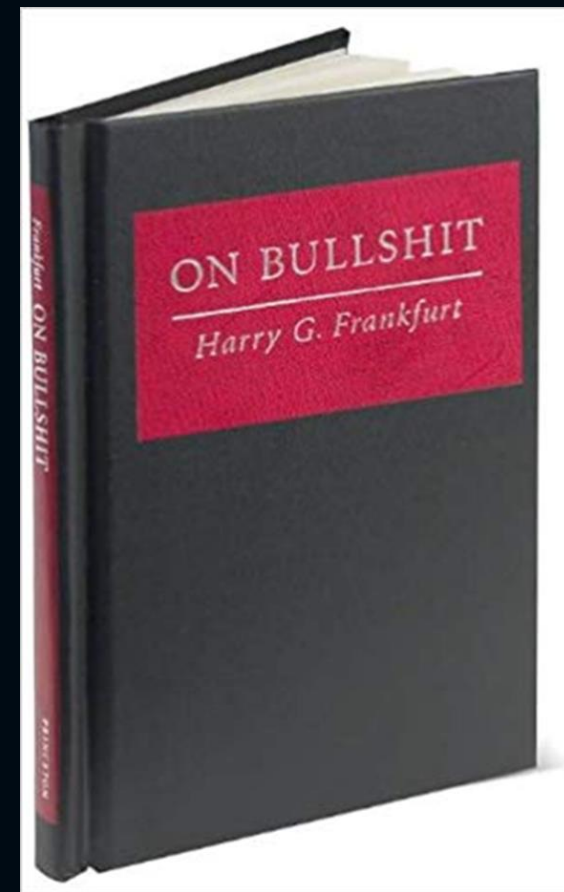
Gvelzējs nav ne viens, ne otrs:

«Viņš **vispār neņem vērā faktus...** ja vien tie nav noderīgi, lai pamatotu viņa teikto.

Viņu nerūp tas, vai viņa teiktais patiesi apraksta realitāti.

Viņš vienkārši **izvēlas faktus** vai **izdomā tos**, lai tie atbilstu viņa teiktajam.»

(Frankfurt, H.G. (2005) «*On Bullshit*», p. 56.)

MĒRĶIS – ATSTĀT IESPAIDU

Post-patiesība = apzināta vienaldzība pret patiesību.

MĒRĶIS – ATSTĀT IESPAIDU

Gvelšana sastāv no 3 komponentiem:

1. faktiem, ja tie ir piemēroti,
2. pieņēmumiem – nepārbaudītas «patiesības»,
3. jūtām un attieksmes – principā nepārbaudāmas informācijas.

MĒRĶIS – ATSTĀT IESPAIDU

Gvelzējs tikai **vēlas prezentēt savu viedokli: jūtas un attieksmi.**

- Jūtas nav apšaubāmas tādā pašā veidā, kā fakti.
- Attieksme nav jāpamato, ja tā saskan ar jūtām.

Atšķirība starp faktu un attieksmi:

- ziņu par subjektīvu viedokli ir viegli interpretēt kā empīrisku faktu par viedokļa priekšmetu.

MĒRĶIS – ATSTĀT IESPAIDU

Gvelzējs **radoši izpauž savu individualitāti.**

- Pirmkārt, ir **jābūt spilgtam**, un tikai pēc tam – patiesam.
- Otrkārt, nav nepieciešama arī maldināšana par faktiem
– *kādēļ jāmelo, ja **var gvelzt**?*

THE *CRAFT* OF LYING, THE *ART* OF BULLSHIT (H. FRANKFURT)

Kvalitatīvai gvelšanai nav nepieciešami

- nedz **fakti**,
- nedz **stabila uzskatu sistēma**,
- nedz **izpratne par empīrisku realitāti**.

KĀDĒĻ ESAM TOLERANTI PRET POST-PATIESĪBU?

1. Gvelšana ne vienmēr ir **pretrunā empīriskiem faktiem**.
2. *Gvelšana var būt ļoti izklaidējoša* – cilvēki ne tikai pacieš, bet arī **izbauda radošu gvelšanu**.
3. Gvelzt – izmantot **vārda brīvību, tiesības izteikties**.
4. Apzināties, cik **bieži paši nespējam izpildīt augstos patiesuma kritērijus**, tādēļ neesam pārāk prasīgi.

VISI TAČU SAPROT, KA TĀ IR GVELŠANA...

Harijs Frenkfurts:

«Lielākā daļa cilvēku ir **pārliecināti par savām spējām atpazīt gvelšanu** un pretoties tai.

Tādēļ šis fenomens nav nedz radījis īpašu satraukumu, nedz ticis sistemātiski pētīts.»

(Frankfurt, H.G., (2005) «*On Bullshit*», Princeton, p. 1.)

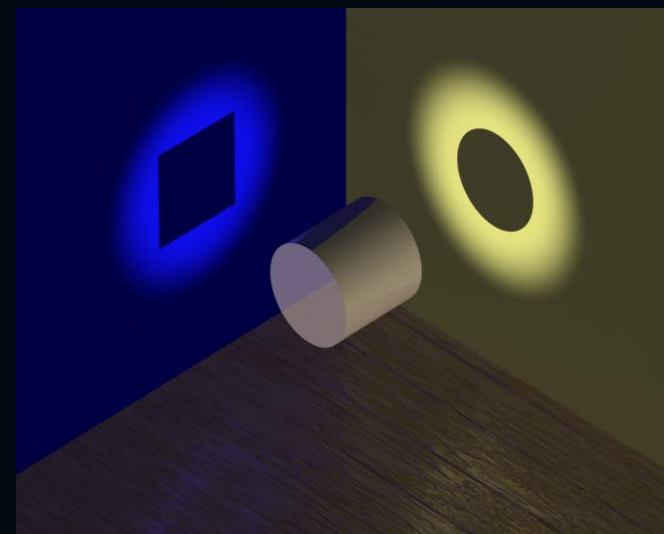
...TAD KĀPĒC POST-PATIESĪBA IR PROBLĒMA?

POST-PATIESĪBAS PROBLĒMA

Post-patiesība ignorē ne tikai citas faktu interpretācijas, bet pašu empīrisko faktu nozīmi.

- Empīriskā realitāte (fakti) **neiespaido** subjektīvo attieksmi.

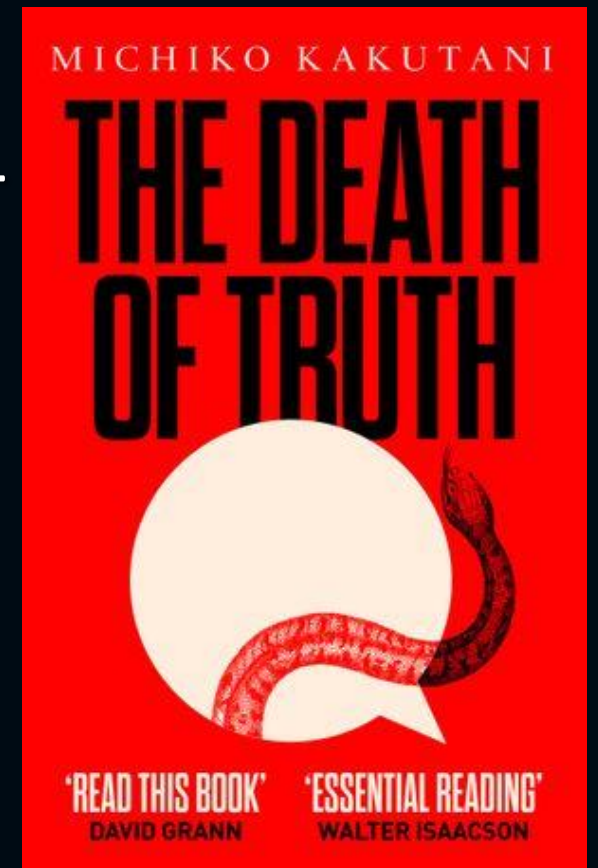
Diskusijas un debates kļuvušas nebaudāmas, jo **puses nav spējīgas vienoties pat par bāzes faktiem.**

...PATIESĪBAS PROBLĒMA

Post-patiesībai ir plašs stratēģisks pielietojums – propaganda, *demagoģija*, reklāma.

Problēma ir... **patiesība**.

...PATIESĪBAS PROBLĒMA

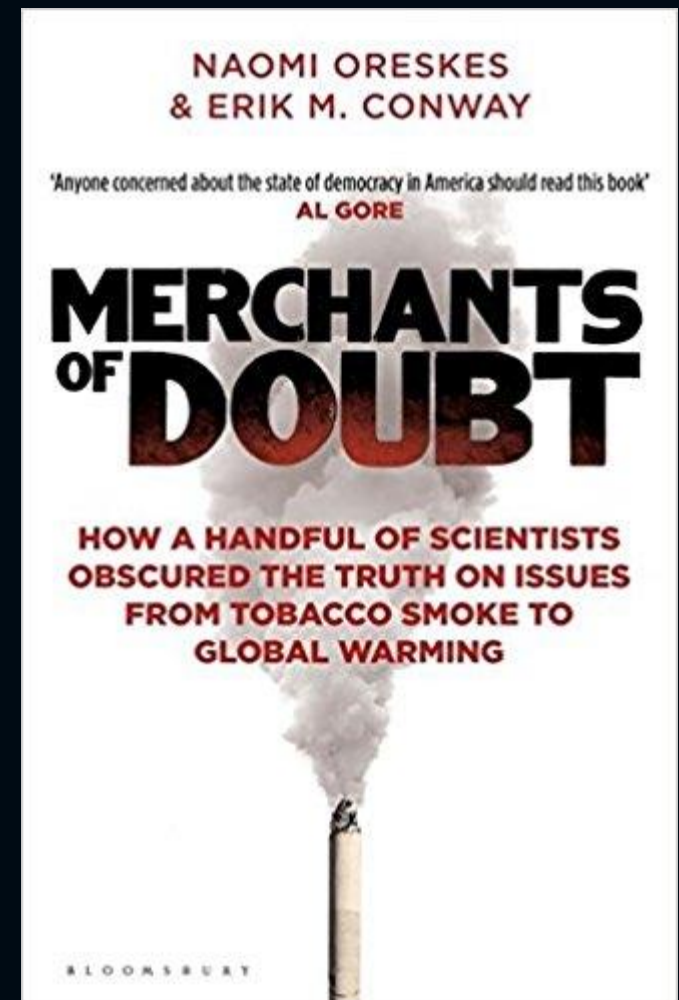
Šaubas par zinātnisko patiesību ir daļa no pašas zinātnes uzstādījuma:

Jauni **dati vai esošo datu jauna interpretācija** var pilnībā mainīt to, kā mēs skatāmies uz pasauli.

PATIESĪBA IR PROBLĒMA

Taču šaubas iespējams *fabricēt*.

- Viltus ziņu gadījumā **«šaubu kurināšana»** ir kļuvusi par metodi.

POST-PATIESĪBAS PROBLĒMA

«...*post-patiesas* attiecības ar faktiem rodas tikai tad, kad mēģinām apgalvot ko tādu, kas mums ir **svarīgāks par patiesību**.

... post-patiesība ir **ideoloģiskas dominances forma**, kuras praktizētāji mēģina

piespiest citus ticēt kaut kam neatkarīgi no pierādījumiem.»

(McIntyre, L. (2018) «Post-Truth», MIT Press, p. 13.)

PATIESĪBA KĀ SOCIĀLA KONSTRUKCIJA

Vai mūsu uzskatus nosaka realitāte?

Ne vienmēr!

Uzskatus par realitāti vieglāk piemērot jūtām, nevis otrādi.

Apgrieztais efekts (backfire effect) – ja kāds mēģina mainīt mūsu **dziļāko pārliecību** ar **faktiem par pretējo**, tas tikai nostiprina pārliecību.

(Nyhan, B., Reifler, J. (2010), "When corrections fail: the persistence of political misperceptions", *Political Behavior*, 32 (2): pp. 303–30.)

PATIESĪBA KĀ SOCIĀLA KONSTRUKCIJA

Kā to paskaidrot? Trīs klasiski sociālās psiholoģijas eksperimenti:

1. «Nevar būt, ka **es būtu nonācis pretrunās**» = neatzīstam savu tendenciozitāti.

Kognitīvā disonanse (Leons Festingers)

2. «Nevar būt, ka **lielākā daļa cilvēku kļūdās**» = neatzīstam citu cilvēku tendenciozitāti.

Sociālā konformitāte (Solomons Ašs)

3. «**Kāpēc man būtu jāpieņem manu uzskatu noliegums?**» = kognitīvais slinkums.

Apstiprināšanas tendence (Pīters Vatsons)

POST-PATIESĪBA UN MEDIJI

- Žurnālisti – cilvēki, kas tiecas noskaidrot **patiesību**?
- Žurnālisti – cilvēki, kas tiecas būt **neitrāli un «uzklausīt visas iesaistītās puses»**?

Vai te nav pretruna? Cik puses ir patiesībai?

KĀDA PATIESĪBA?

Individuāla psiholoģiska pieredze – **mīlestība**, eksistenciāla krīze, sapnis, iedvesma, reliģiska atklāsme, utt.

POST-PATIESĪBA UN MEDIJI

Slinka auditorija, slinki mediji:

- Neviens negrib nodarboties ar **grūto un nepateicīgo kritiskās domāšanas darbu.**
- Kurš lasīs tos garos tekstus?
- Kurš maksās par milzīgo darbu, kas jāiegulda to radīšanā?

POST-PATIESĪBA UN POLITIKA

1) Mediji mirst kopā ar patiesību.

- Ziņas piedāvā arī *Facebook, Twitter...*
- Ja mediji vairs nespēj piedāvāt patiesu informāciju, tiem nav jēgas.

2) Orvels: propaganda = patiesības kontrole.

More local news on Facebook

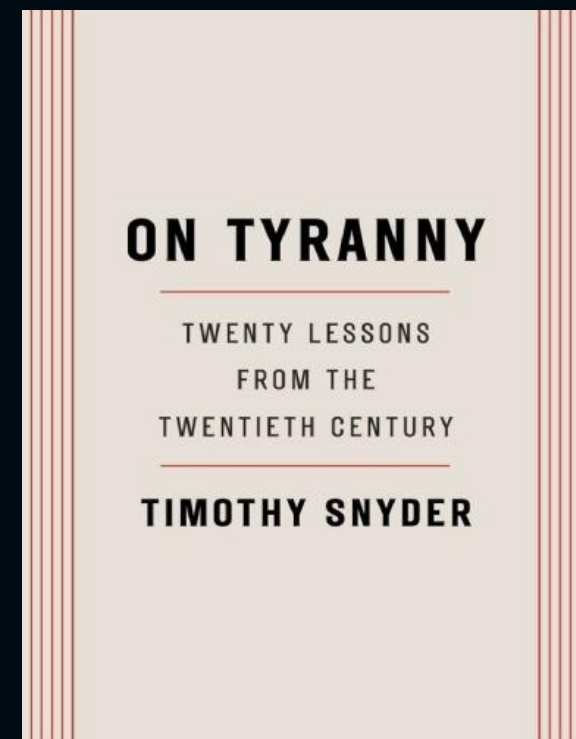

POST-PATIESĪBA UN POLITIKA

Proti, propagandas mērķis ir demonstrēt to,
kurš KONTROLĒ patiesību.

«Post-patiesība ir *pre-fašisms*».

(Snyder, T. «On Tyranny», p. 71)

POST-PATIESĪBA UN POLITIKA

Populisms ir daudz vienkāršāks par demokrātiju: ir tikai **VIENA patiesība**.

- ES = TAUTA
- Mans viedoklis = TAUTAS VIEDOKLIS = vienīgais pareizais viedoklis.

Populisms = uzstāšanās «tautas vārdā» **PRET demokrātiju**.

MEDIJU UZDEVUMS POST-PATIESĪBAS LAIKMETĀ

Stingra redakcionālā politika!

- Ieviest ētikas kodeksu, kur nevis neitralitāte, bet **patiesība tiek atzīta par pamatvērtību**.
- Pārbaudīt un vēlreiz **pārbaudīt faktus**.
- Runāt ar **ekspertiem**, nevis spilgtiem «viedokļa paudējiem».
- **Nenogurstoši atspēkot** gvelšanu un post-patiesību.

Paldies!